

Izvorni znanstveni rad.
Prihvaćen: 10. srpnja 2021.

O JEZIKU FRA ANĐELA KRALJEVIĆA

prof. dr. sc. Ivo Pranjković
Filozofski fakultet
Zagreb

I.

Fra Anđeo Kraljević (krsnim imenom Ivan) rođen je u Čerigaju kraj Širokog Brijega 1807, a umro u Konjicu 1879. godine. Osnovnu i srednju naobrazbu stekao je u kreševskom samostanu, gdje je 1823. stupio u franjevački red. Filozofski i teološki studij završio je Mađarskoj, u Vacu i Győngyősu (Đendešu), a za svećenika je zaređen 1831. godine. Nakon toga službovao je kao kapelan u Posušju i u rodnom Čerigaju, a potom prešao u Kreševo gdje je pored pastoralnih obveza marljivo učio turski i arapski jezik. Od 1841. do 1843. bio je župnik u Mostarskom Gradcu, a onda imenovan za gvardijana u Kreševu.¹ Nakon toga preselio je na Široki Brijeg te uskoro postao župnik u Veljacima. Na tom mjestu ostao je do 1852. godine, kad je odvajanjem od Franjevačke provincije Bosne Srebrene uspostavljena Hercegovačka franjevačka kustodija. Fra Anđeo je postao prvi poglavar te kustodije (1852–1856), a onda i tajnik (1856–1862). U vrijeme dok je bio tajnik obnašao je i službe župnika u Veljacima te gvardijana na Širokom Brijegu, a onda po drugi put postaje poglavar Kustodije (1862–1864). Nakon smrti kontroverznoga

¹ U 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća iz kreševskog se samostana pastorizirala cijela Hercegovina, pa su u njemu većim dijelom djelovali franjevci rođeni u Hercegovini, između ostalih i čuveni fra Grgo Martić (koji je rođen u Rastovači kod Posušja).

biskupa fra Rafe Barišića² imenovan je upraviteljem Hercegovačkoga apostolskog vikarijata, a zatim i biskupom (1864). Kao apostolski vikar istakao se osobito kulturnim i karitativnim djelovanjem. Tako je npr. nabavio strojeve za prvu tiskaru u Hercegovini, doveo u Mostar sestre milosrdnice, otvorio Katoličku žensku školu te utemeljio karitativnu Bratovštinu sv. Ante.

Od pedesetih godina 19. stoljeća pa sve do smrti fra Anđeo Kraljević intenzivno se bavio i pisanjem raznolikih djela. Objavljivao je propovijedi, priručnike za katehezu, a autor je i prvog šematizma novoutemeljene Hercegovačke kustodije, koji je objavljen u Dubrovniku 1853. pod naslovom *Schematismus missionariae neoerectae Custodiae Hercegoviniensis*. Objavio je i zadnju važniju latinsko-hrvatsku gramatiku među onima što su im autori bili bosanski odnosno hercegovački franjevci, i to u Rimu 1863. godine pod naslovom *Grammatica latino-illyrica*.³ Osim navedenih Kraljević je objavio i djela: *Razgovori duhovni s pripravom osobito za uprav ispovidit se i dostojno pričestiti se [...]* (Rim, 1860), *Put križa* (Rim, 1867), *Govorenja za svetkovine* (Rim, 1870), *Ispovidnik kod bolesnika* (Zadar, 1870), *Molitvenik* (Mostar, 1870), *Zabava duhovna za dicu školsku* (Mostar, 1874) te *Molitvenik za dicu* (Mostar, 1875).

² Fra Rafo Barišić, inače bosanski franjevac (rođen u Varešu), obnašao je službu apostolskog vikara i biskupa na području Franjevačke provincije Bosne Srebrene te u više navrata dolazio u vrlo oštre sukobe s upravom Provincije. Uprava se s njim sporila u više vrlo neugodnih parnica koje su se vodile od Rima do Carigrada. Ti su sporovi u historiografiji poznati pod nazivom Barišićeva afera. Afera je na kraju bila okončana tako što je Barišić postao apostolski vikar novoosnovane Hercegovačke vikarije te odigrao jednu od najvažnijih uloga u događajima koji su doveli do odcjepljenja hercegovačkoga dijela Bosne Srebrene u novoosnovanu Hercegovačku kustodiju. Dogodilo se tako da je glavni utemeljitelj Hercegovačke kustodije bio franjevac iz Bosne, dok su s druge strane brojni franjevci rođeni u Hercegovini bili protivnici odcjepljenja, među njima i fra Grgo Martić, koji je do smrti ostao živjeti u Kreševu.

³ Za razliku od većine prethodnih franjevačkih gramatičkih priručnika iz kojih se učio latinski jezik, kao što su bili priručnici fra Tome Babića, fra Lovre Šitovića Ljubušaka, fra Stjepana Marjanovića, fra Ambroza Matića i fra Filipa Kunića, u toj su gramatici, koja obaseže 416 stranica, sva objašnjenja, definicije i pravila pisani hrvatskim jezikom. Gramatičko nazivlje navodi se i na latinskom i na hrvatskom jeziku, npr. *De nomine / O imenu*. Gramatika se sastoji od triju cjelina. Prva je posvećena vrstama riječi, druga sintaksi, a treća naglasnoj problematici i pravopisu. Kraljević je u tom djelu nerijetko originalan, posebice kad je riječ o definicijama i o nekim nazivoslovnim rješenjima. Tako npr. kod njega *imena* (nomina) mogu biti *smalakšajuća* (deminutiva), *nejednaka* (anomala), *posidna* (possessiva), *položiteljna* (positiva), *preuznosiva* (superlativa), deklinacija mu je *sklon*, verbum deponens je *rič smećuća* itd. Opširnije o Kraljevićevoj gramatici usp. Brlobaš i Šarić 2002: 81–97 te Pranjković 2012: 23–26.

II.

U ovom prilogu pozabavit ću se glavnim osobitostima Kraljevićeva jezika, i to na temelju analize dvaju povećih ulomaka iz njegovih djela *Razgovori duhovni* (poglavlja *Štiocu pozdrav* i *Razgovor dvanaesti: Svrhu zakletve i zaklinjanja*, str. 193–202) i *Govorenja za svetkovine* (poglavlja *Govorenja za svetkovinu Svih svetih, Kolika je slava na nebesih, koju sveti uživaju?* te *Završenje*, str. 203–211). Te je ulomke vrlo zaslužni proučavatelj kulturne povijesti franjevac Bosne Srebrene fra Marko Karamatić uvrstio u knjigu *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od sredine XVIII. do konca XIX. stoljeća* (Sarajevo, 2006).

Općenito se u vezi s Kraljevićevim jezikom može reći da je vrlo sličan jeziku njegove subraće iz 18. i prvih desetljeća 19. stoljeća, s tim da je u pravopisu, nekim morfološkim obilježjima te donekle u stilizaciji prilagođen uzusu zagrebačke filološke škole, koji je on, čini se, prilično dobro poznao.

Prije svega oba djela kojih se ulomci ovdje analiziraju pisana su dosljednom ikavštinom, npr. *grišnik* (193),⁴ *virovati* (194), *vira* (195), *slipoca* (196), *misto* (197), *pristolje* (198), *svidok* (200), *zapovid* (201), *dica* (202), *naslidujuć* (203), *lipota* (204), *svit* (206), *vrimo* (208), *srića* (209), *zaprika* (210), *tilo* (211), *kripost* (211) itd.

Posve su rijetki (i)jekavski likovi, u kojima se refleksi jata po uzusu zagrebačke škole bilježi u dugim slogovima s *ie*, a u kratkima s *je*, npr. *najde diete*, *kako je žestok oganj na njega navalio* (202), *da samo jedna mjera tvog veselja u pakao padne* (204).

U skladu s prethodnom franjevačkom tradicijom, a i s uzusom zagrebačke filološke škole, pravopis je naglašeno morfonološki („korijenjski”), npr. *u srdcu* (193), *podpuno* (194), *lupežtvo* (195), *obkoli* (196), *svetca Božjega* (199), *žalostni* (201), *množtvo* (203), *neznabožci* (203), *razkošje* (205), *od otca* (208), *odkud* (209), *uztrpljiv* (211) itd.

Neusporedivo je rjeđe pisanje po načelu fonološkoga („fonetskoga”) pravopisa, ali ima nešto i takvih primjera, npr. *ispovid* (193), *druš-*

⁴ Brojevi u zagradama označuju stranice ulomaka spomenutih Kraljevićevih djela.

tva (200), *slatkost* (205), *lupeština* (207), *združiti* (208), *korisno* (209), *od posla ustežemo* (209), *u srcu* (210) itd.

U skladu su s prethodnom franjevačkom tradicijom i česta kolebanja u (ne)pisanju grafema *h*. Dosta je naime primjera u kojima *h* nedostaje tamo gdje mu je po etimologiji mjesto, posebice u gramatičkim morfemima, npr. iz **različiti bogoslovaca**h (193), *niti imaju vrimena niti potribiti knjigah* (193), *ja bi podpuno za moj trud naplaćen bio* (194), *oštija* (195), *da bi ih hiljadu najpravedniji od smrti oli najviši mukah oslobodit mogo* (195), *Između ostali nalazimo* (196), *Eto ti različiti brez broja kleveta i proklinjanja* (198), *ne bi ja smio izustiti* (200), *Ovo, reko, ime prisveto čuje se imenovati* (200), *ne sluša svoji roditelja* (202) itd.

Ima također primjera u kojima se suglasnički skup *hv* piše kao *f*, posebno u oblicima glagola *hvaliti* (*faliti*), npr. *Boga sa zakletvom falimo* (199), *falite Gospodina sa mnom* (201) i sl.

Ima također primjera u kojima nije provedena jotacija, posebno u instrumentalu imenica ženskoga roda kojima osnova završava na suglasnik *t*, ali i drugdje, npr. *grdobu i pogrdu istom našom pametju i razlogom lašnje poznat ne možemo* (195), *vojska krstjanska* (197), *među njih metnut propetje Isusovo* (198), *prija došastja Isusova* (199), *Čujemo s velikom našom žalostju* (200), *Sastavite pametju vašom u jednu hrpu sva kraljestva* (207), *sa svom jakostju, sa svom kripostju na ovom svitu vojevali i hrvali se* (210), *O krstjani, dobri budimo* (211) itd.

U skladu s franjevačkom tradicijom, a i s uzusom zagrebačke filološke škole, kod Kraljevića na morfološkoj razini susrećemo i relativno brojne primjere uporabe oblika stare deklinacije u množinskim padežima, npr. *po selim* (193), *u događajim svitovnjim* (196), *zarad grihah roditeljah* (202),⁵ *među redovim anđeoskim* (205), *prama siromasim* (207), *misao sveđer ima bit na nebesih, i o nebeskim stvarma mislit* (207), *sa*

⁵ Kao što pokazuje ovaj primjer kod Kraljevića u genitivu množine nailazimo, prema uzusu predstavnika zagrebačke filološke škole (koje su pogrdno nazivali ahavcima), na nastavak *-ah*, ali se taj nastavak ne rabi dosljedno. Tako npr. susrećemo primjere tipa *pet različiti govorenjah* (193), *u greb mučenikah* (198), *gospodin Bog vojskah* (201), ali i primjere tipa *brez broja kleveta i proklinnja* (198), *više od četerest žudija* (199), *ne sluša svoji roditelja* (202) itd.

svih stranah (208), *rad njihovih dostojanstvih* (210), *k slavnim dvoranim nebeskim* (211) itd.

Na sintaktičkoj razini kod Kraljevića se susreću i neka vezna sredstva koja su u suvremenom jeziku ili posve neobična ili sasvim rijetka. Tako npr. nalazimo rečenice sa složenim veznikom *izvan da* (u suvremenom jeziku umjesto njega upotrijebio bi se veznik *osim ako*), npr. *Ne bi slobodno bilo krivo zaklet se, oli od zakletve popuzniti, izvan da bi zakletva u sebi grišna bila* (195).

Nešto donekle slično vrijedi i za složeni vremenski veznik *poslije* (*posli*) *nego* (koji se, za razliku od veznika *prije nego* ili *prije nego što*, ne susreće u suvremenom jeziku), npr. *posli nego ga strašnim gladom izmuči, oči izkopa* (196).⁶

Kao i kod drugih franjevačkih spisatelja i kod Kraljevića se na sintaktičkoj razini osjeća utjecaj latinskoga odnosno talijanskoga jezika. Tako se npr. uz glagole govorenja, po uzoru na talijansku sintaksu, rabi prijedlog *od* s genitivom (u suvremenom jeziku umjesto toga prijedložno-padežnog izraza dolazi prijedlog *o* s lokativom), npr. *Želeć ja od slave svetih [...] i kraljestva Božjega govorit* (204), *Govori od grada nebeskoga* (204) i sl.

Pod utjecajem latinske sintakse susreću se i relativno brojne infinitivne konstrukcije. Nešto su doduše u usporedbi s drugim franjevačkim piscima rjeđe konstrukcije u kojima se javlja prijedlog *za* s infinitivom, ali ima i njih, npr. *kako se imaš pripraviti za učiniti dobru ispovid* (194), *sva učinjena na okruglo kao jedan obruč za ukazat* (204), *za dobit ovu slavu nikakve muke, ni žalosti, koje bi tko podnosio na ovom svitu nisu zadosta* (206), *Za pomoć nas potežite se, da i mi vas slideć onim putem kriposti, kog vi hruvući se za kraljestvo nebesko znojom i suzam poškropiste* (211).

Nešto su brojnije međutim druge infinitivne konstrukcije, osobito uz glagole *vidjeti* ili *imati*, ali i uz neke druge, npr. *ne bi se čulo često po kućam, po ulicam, po trgovištima i ostalim mistima klet se Bogom* (198), često *vidimo mloge molit* (210), *zaludu imaš odluku ne ubiti ga* (202), ima-

⁶ Opširnije o vezniku *poslije nego* (*što*) usp. u Pranjković 2021: 84.

mo se **uticat, molit ih, njima se priporučivat** (208), da mi moremo svete **štovati zazivat** (209), ističe Bog svoju pomoć **dati** (210), valja da svu pomlju stavimo, onu kripost **imat porod** [?] koje svetog slavimo (211) itd.

Ima također dosta primjera u kojima se pod utjecajem latinskoga jezika u množini zamjeničkih i pridjevskih oblika srednjega roda javlja množina (umjesto jednine, koja je u hrvatskom u takvim primjerima, bar danas, jedina obična, npr. sve ovo umjesto sva ova i sl.), npr. **neizbrojena** ovim **prilična** mogo bi ovde doniti (202), samo sam **ova** napomenuo (202), koliko je svetih, koji **ova** uživaju (205), **ona sva, koja** sad virujemo, **ona** ćemo onde očima gledat (206), **Nebeska** tražimo, **nebeska** promišljajmo (207), **koja** su gori **ona** tražite, a ne **koja** su na zemlji (207), koji nam od Boga mogu **svaka** izmolit (209) itd.⁷

U redu riječi očekivano je puno primjera tzv. biblijskog reda riječi, tj. primjera u kojima atribut pod utjecajem latinskoga reda riječi dolazi iza imenice na koju se odnosi, npr. *po Crkvi katoličanskoj* (193), *oko stvari prošasti* (194), *vojska krstjanska* (197), *dobro obćeno* (198), *gospodar naš* (201), *u grihu smrtnomu* (202), *mložtvo veliko* (203), *razum ljudski* (204), *viđenje prilipo mistu ovomu* (204), *miris anđeoski* (207), *na sudu Isusovu* (207), *vojvoda puka izraelskoga* (210), *dvorani rajski* (211), *kraljestvo nebesko* (211), *u ovomu životu mutnomu svita lažljivog* (211), *vitezovi okrunjeni* (211) itd.

Što se tiče ostalih elemenata reda riječi, posebna je Kraljevićeva specifičnost poraba vrlo velikog broja konstrukcija u kojima glagolski oblici dolaze na sam kraj rečenica i/ili surečenica. Kako takvih konstrukcija kod Kraljevića susrećemo znatno više nego kod drugih pisaca njegova vremena, navodim nešto veći broj primjera: *kako bi napomenutu ovu likariu spasonosno primiti mogo* (193), *da štete činit nećemo* (194), *da jedan na drugoga udarat neće* (194), *zašto on bivši istina od koje se više zamislit ne može, hoćemo u sumljivim događajim na ovu istinu naslo-*

⁷ Za razliku od ovakvih doslovnih kalkiranja prema latinskome neke su konstrukcije uspješno prilagođene hrvatskom sintaktičkom sustavu. Takav je npr. slučaj u ovom primjeru u kojem je latinska konstrukcija ablativa apsolutnoga primjereno na hrvatski prevedena vremenskom surečenicom: *Implacabilis est Deus juramentis contemptis* / *onda je Bog neumoljan kada se zakletve poğrde* (197).

*nit se, znajući da nikako **privareni ostat nećemo** (195), odsičenu glavu, na kopje nataknutu svoj vojsci **ukaza** (197), Murat car Isusa da je pravi Bog i čovik **ne poznavашe** (197), Griše, koji se kunu, da zločestoga društva **ostaviti neće** (199), zapovidi, da se ovomu svetomu glava **odsiče** (199), Različitim načinom Bog svoju ljubav nama **ukazuje** (203), onu krunu slave, koju oni, dobro sveto i pravedno živeć, **zadobili**, i mi primiti **dobit dostojni budemo** (203), ovo nam upisano **ostavi** (204), Plaća svetih na nebu toliko je velika, da se **izmirit ne more**, toliko je obilata, da **se dokučit ne može**, toliko je plemenita, da **se izreć ne more** (204), koji jaspre svoje na kamatu **ne daje** (206), s njima **se združiti** i zauvik Boga svemogućega lice prisajno **uživati** (208), Kad njihove kriposti **hvalimo**, i druga bogoštovna dila na poštenje njihovo **činimo** (209), kog vi hrvući se za kraljestvo nebesko znojom i suzom **poškropiste** (211) itd.*

U takvim i sličnim primjerima često je, kao što je rečeno, očit utjecaj latinskoga reda riječi, što se osobito vidi u onim primjerima u kojima se pored teksta na hrvatskome navodi i tekst na latinskom jeziku. Kad se takvi tekstovi usporede, vidi se da se Kraljević prilikom prevođenja uglavnom posve držao latinskoga reda riječi, i to ne samo kad je riječ o raspoređivanju glagolskih oblika na kraj (su)rečenica, npr. *Što od jednog prijatelja **zapitati ne smiš**, na ono Boga **zoveš** / Quod ab amico **postulare non audes ad id Deum voces** (196), Zato Bog kara sinove zarad griha roditeljah, da roditelji **grišiti pristanu** / Ideo filii pro peccatis parentum puniuntur, ut a peccatis parentes **abstineant** (202), Radujte se i veselite, jer bo je plaća vaša obilata na nebesim / Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in coelis (203), koja su gori ona **tražite**, a ne koja su na zemlji / Quae sursum sunt **quaerite**, non quae super terram (207), Spomenite se kako su spaseni učinjeni otci vaši / Mementote, qualiter salvi facti sunt patres vestri (210) itd.*

Ima kod Kraljevića povelik broj jezičnih elemenata koji su iz različitih razloga regionalno (kao bosanski odnosno hercegovački) obilježeni. Tako su npr. razmjerno brojni šćakavizmi, npr. *išćemo* (209), *sviće zažimo*, *milošće* (lemozinu) *dilimo* (209), *po utočišću* svetih (210), *da nas svojim utočišćem pomognu* (211) itd.

Regionalno je obilježje svakako i česta pojava da se završni samoglasnički skup *ao* sažima u dugo *o* (najčešće u muškom rodu glagolsko-ga pridjeva radnog i u čestici *kao*), npr. **svezo mir s kraljem** (196), *kako bi se imo pričestit* (198), *isto radi i čini, ko da bi reko* (199), *što ne bi jednomu poštenu čoviku reko* (201), *na što bi svoga prijatelja pozvo* (201) itd.

Uz prezentske oblike tipa *može* Kraljević često rabi i oblike tipa *more*, npr. *da me lašnje puk razumiti more* (193), *iz kojih moremo poznati, da je uvijek Bog karao* (196), **more se i tebi dogoditi** (202), *Što se god posidovat more* (207), **moremo, i imamo se uticat, molit ih** (208), *Nemojmo mislit, da ne moremo* (211) itd.

Ima čak i primjera da se u istoj rečenici rabe i oblici tipa *može* i oblici tipa *more*, npr. *Svaki se grih s pravim skrušenjem, s podpunom i cilovitom ispovidi pomrsit može, a kriva zakletva ne more* (196) ili *Plaća svetih na nebu toliko je velika, da se izmirit ne more, toliko je obilata, da se dokučit ne može, toliko je plemenita, da se izreć ne more* (204).

Vrlo se često kod Kraljevića susreću krnji oblici infinitiva, kako kod onih glagola koji u tom obliku završavaju na *-ti* tako i kod onih koji završavaju na *-ći*, npr. *Ovako se običajemo jedan drugomu zaklinjat, da ćemo zajam vratiti, da štete činit nećemo* (194), *Prokletstvo će doć u kuću onoga koji se lažno kune imenom mojim* (196), *Ovo će reć: onda se je slobodno zaklet, kada je stvar golema* (197), *kad bi potriba bila i usilovala za svršit uzgone, prikratit smutnje, i sahraniti poštenje* (198), *samo u srditosti ove riči reć obećaju* (201), *Plaća svetih na nebu toliko je velika, da se izmirit ne more, toliko je obilata, da se dokučit ne može, toliko je plemenita, da se izreć ne more* (204), *s ovim zajedno kralja slave služit, još smim reć zauvik bogovat, s ovim zajedno, kao sunce na nebesim, sjat i svitlit* (205), *Ovi će u raj unić* (206), *koji je u svaka doba nas pripravan u svoju milost primit i zagrlit* (208), *štogod budemo pripravit, odnit nećemo na drugi svit* (207), *stidimo se prida nje izać, premda ne sumljimo da nam neće oprostit* (208), *čovik čovika utišit, pomoć i razgovorit more* (208), *kad želimo s njima se sjedit i združit* (209), *ako se želimo sa svetim sastat i vidit ih u kraljestvu Božjemu, valja sveto njihovo življenje sli-dit* (211) itd.

Nerijetko se u krnjem obliku navode i glagolski prilozi sadašnji, npr. *koji se zabavili bijahu **grabeć** tursku spravu (197), Opaki kralj budalasto **misleć**, da je dužan ovaku zakletvu obdržati (199), a sad **plaćuć** govorim (206), u srcu **žaleć** da smo Boga uvridili, temeljito **odlučujuć** da ga više uvrđivat hotimice nećemo (210) itd.*

Od ostalih regionalno obilježenih pojava mogu se spomenuti likovi *greb* i *otar*, npr. *na **greb** mučenikah, ili na **otar** (198), četerest, npr. više od **četerest** žudija (199), „superlativ” glagola *voljeti (voliti), kad bi **najvolio** da žive (202), rađa (posao, rad), npr. Došavši kući s **rađe**, nađe diete (202), oblici tipa *uznešen*, npr. *bivši **uznešen** na treće nebo (204), prijedlog **brez**, npr. koji postupa **brez** griha i čini pravdu (206) itd.***

Na leksičkoj razini kod Kraljevića ima puno danas zastarjelih riječi i/ili oblika koji se javljaju i kod drugih franjevačkih pisaca, a koji su većim dijelom preuzeti iz literature hrvatskoga priobalja, npr. *posvetilište* (sakrament), npr. *imamo prisveto i anđelim istim strahovito **posvetilište** mise slišati (193), svrhu + genitiv (u suvremenom jeziku: o + lokativ), npr. **Svrhu** zakletve i proklinjanja (194), usilovan (prisiljen), npr. Već smo **usilovani** drugim načinom mlogim stvarma na kraj stati (194), kakonoti (kao), npr. zazivanje Boga, **kakonoti** jedne istine vičnje (194), prošasti (prošli), oli (ili), npr. vrza se oko stvari **prošasti oli** sadanji (194), neharnost (nezahvalnost), npr. o velike **neharnosti** stvorenja prama svomu stvoritelju! (196), štiti (čitati) npr. Ako sveto Pismo **štijemo**, mloge događaje nahodimo (196), sprava (u značenju vojna oprema), npr. koji se zaboravili bijahu **grabeć** tursku **spravu** (197), kip (u značenju osoba), npr. kod Boga razlike **kipah** neima (197), sahraniti (u značenju sačuvati, spasiti), npr. **sahraniti** poštenje (198), osvadžati (optuživati), npr. Zar nije sramotno, i doisto budalasto, sam sebe **osvadžati** (199), opaz (oprez), npr. brez **opaza** i brez promišljanja njegove svetinje (200), krvolija (krvnik), npr. tražiš, da Bog **krvolija** bude (201), prilika (primjer), npr. zlu **priliku** mladim svojim daju (201), ogovor (izlika, isprika), npr. Niti im **ogovor** valja, koga donose roditelji, kad govore, da svojoj dicit ovakoga zla iz srdca ne žele (201), spominjati se (sjećati se), npr. Zar se ne **spominješ** (202), pedipsati (kažnjavati), npr. sad milostivo **padipsaje** i očinski kara (203), nenavidost (zavist), npr. nikakve dosadnosti ni **nenavidosti** nejma (205), svrha (kraj) npr. Vi-*

kovičnost *brez svrhe* (205), *prilikovati se* (biti sličan; uspoređivati se), npr. *toliko se lipoti, i uživanju nebeskomu prilikovat mogu* (205), *došasti* (budući), npr. *za došasto naše mesto brinimo se* (207), *iskrnji* (bližnji), npr. *koji nisu pristali bit naši iskrnji* (208), *razložiti* (razuman), npr. *prama Bogu i ostalim stvorenjim razložitim* (208), *sobstvo* (osoba), npr. *jer su ovde samo tri sobstva (kipa) a jedan je Bog* (209), *ponukovanje* (poticanje, poticaj), npr. *Dani svetčani mučenikah, ponukovanje su na mučen[i]štvo* (211) itd.

Ima i riječi koje su izrazito rijetke ili su čak, bar neke od njih, autorove novotvorenice, npr. pridjev *svederan* (stalan), npr. *Svederno vižbanje i svagdanje kušanje* (196), glagol *zasmesti* (spriječiti, omesti), npr. *kad bi se imala kakva velika šteta zasmest* (197), prilog *kadnokad* (katkada), npr. *od iste kadnokad dice, u srditosti, u smihu, u šali govoriti* (200), *uklan* (ujeden), npr. *bi od jedne zmije uklano, i posli nikoliko časah pomriše* (202), *grabedžija* (grabežljivac), npr. *Neće kraljestva Božjega posidovati lakomci, neće lupeži, neće grabedžije* (206), *trizmenost* (trezvenost), npr. *trizmenost prigrlite* (207), *skraćati se* (skratiti se), npr. *koja im se nije skraćala već uzmložala* (2008), *dvoranji* (izvanjski), npr. *dvoranjim načinom mi svete štujemo, kada se mi u one dneve, kad oni dolaze, od posla ustežemo* (209), *neznanost* (neznanje), npr. *Svi nauči brez dobrote prava je neznanost* (211) itd.

Susrećemo napokon kod Kraljevića i neke karakteristične, danas zastarjele ustaljene odnosno frazeologizirane izraze, npr. *biti od potrebe* (*potribe*), npr. *od potribe je natirati na zakletvu* (194), *po isti način* (na isti način), npr. *Po isti način križem Isusovim, mukom Isusovim, misom, oštijom, krstom, dušom, Gospom* (195), *ni po jedan način* (ni na koji način, nikako), npr. *ni po jedan način nemojte se zaklinjati* (198), *porad* (*ovog*) *uzroka* (iz ovog, tog razloga), npr. *porad ovog uzroka stari krstjani nika ko ne bi se hteli zaklet* (198), *napriliku* (naprimjer), npr. *I tako napriliku tko Isusa hvali, hvali u ono isto vreme Otca i Sina i Duha Svetog* (209) itd.

Ova kratka raščlamba glavnih osobitosti jezika fra Anđela Kraljevića, provedena na ulomcima iz njegovih djela *Razgovori duhovni* i *Govorenja za svetkovine*, između ostaloga pokazuje da su bosanski i hercegovački franjevci i polovicom 19. stoljeća uglavnom slijedili jezični uzus

kakav je među franjevcima Bosne Srebrene bio ustaljen i u 18. stoljeću, ali da se u to doba kod njih počinje osjećati i utjecaj književnojezičnoga idioma kakav su zagovarali i/ili propisivali predstavnici zagrebačke filološke škole na čelu s Adolfom Veberom Tkalčevićem.

IZVORI I OSNOVNA LITERATURA

- Brlobaš, Željka i Ljiljana Šarić (2002) „Gramatika fra Anđela Kraljevića”, *Zbornik Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas*, Pedagoški fakultet, Mostar, str. 81–97.
- Demo, Šime i Pavao Knezović (2007) *Čerigajski Anđeo*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM i Franjevačka knjižnica Mostar, Mostar.
- Draganović, Krunoslav (1966) „Biskup Kraljević u obrani svoga naroda”, *Hrvatski kalendar*, 23, Chicago, str. 98–117.
- *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od sredine XVIII. do konca XIX. stoljeća* (2002), prir. Marko Karamatić, Matica hrvatska u Sarajevu i HKD Napredak, Sarajevo.
- Kraljević, Anđeo (1853) *Schematismus missionariae neoerectae Custodiae Hercegoviniensis*, Dubrovnik.
- Kraljević, Anđeo (1860) *Razgovori duhovni s pripravom osobito za uprav ispovidit se i dostojno pričestiti se [...]*, Rim.
- Kraljević, Anđeo (1863) *Grammatica latino-illyrica [...]*, Rim.
- Kraljević, Anđeo (1867) *Put križa*, Rim.
- Kraljević, Anđeo (1870) *Ispovidnik kod bolesnika [...]*, Zadar.
- Kraljević, Anđeo (1873) *Molitvenik*, Mostar.
- Kraljević, Anđeo (1874) *Zabava duhovna za dicu školsku*, Mostar.
- Kraljević, Anđeo (1875) *Molitvenik za dicu*, Mostar.
- Pandžić, Bazilije (2001) *Hercegovački franjevci. Sedam stoljeća s narodom*, Ziral, Mostar – Zagreb.
- Pandžić, Vlado (2001) *Hrvatski jezik, pismenost i književnost u bosanskohercegovačkom školstvu*, Profil, Zagreb.
- Pavić, Stjepan (1983) „Pregled latinskih gramatika bosanskih franjevaca”, *Franjevačka klasična gimnazija u Visokom, Visoko*.

- Pranjković, Ivo (2012) „Franjevačke gramatike”, *Povijest hrvatskoga jezika / Književnost i kultura devedesetih. Zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, str. 23–36.
- Pranjković, Ivo (2015) „Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini”, *Jezik Hrvata u Bosni i Hercegovini od Matije Divkovića do danas. Zbornik radova*, Hrvatski studiji, Zagreb, str. 11–29.
- Pranjković, Ivo (2021) *Gramatičke graničnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

ABOUT THE LANGUAGE OF FR. ANĐEO KRALJEVIĆ

ABSTRACT

This brief analysis of the main language features of Fr. Anđeo Kraljević, conducted on fragments of his works *Spiritual Conversations* and *Speeches for Holidays*, shows among other things that the Bosnian and Herzegovinian Franciscans in the middle of the 19th century mostly followed language rules that were established among the Franciscans in the Franciscan Province of Bosnia in the 18th century, but at that time they began to feel the influence of literary-linguistic idioms advocated and/or prescribed by representatives of the Zagreb philological school, headed by Adolfo Weber Tkalčević.

Keywords: Anđeo Kraljević, language, main features